

LAUDATIO GROENEVELDPRIJS 2021

Ton Lemaire

Twee jaar geleden, In 2019, kreeg de *Filosofie van het Landschap* van Ton Lemaire zijn twaalfde druk. Het was een jubileumuitgave. Lemaire opende het voorwoord met deze zin: "Toen ik in 1969 de laatste hand legde aan mijn boek over het landschap, kon ik niet vermoeden dat het vijftig jaar later nog altijd zou worden gelezen en herdrukt." Na de *Filosofie van het Landschap* publiceerde Uitgeverij Ambo nog een twintigtal boeken van Ton Lemaire, waarin telkens de verhouding van cultuur en natuur centraal staat. Al tijdens mijn studietijd aan de Faculteit Filosofie in Groningen in de jaren zeventig heb ik de vormende invloed ondervonden van zijn baanbrekende boeken. Deze hebben mij - en vele generatiegenoten met mij - op het spoor gezet van natuurbeleving en cultuuroverdenking.

In de jaren tachtig zette de eerste golf van milieufilosofen de zorgelijke toestand van de natuur op de maatschappelijke agenda. Ton was een van de wegbereiders. Het is niet overdreven om te zeggen dat Lemaire gedurende vijftig jaar invloed uitoefende op een hele generatie die - eenmaal opgeschrokken - ten diepste betrokken raakte bij de benadering van natuur en cultuur waarvoor Lemaire de weg uitstippelde. Om een indruk te geven van waar deze weg heenleidt, gids ik u graag langs enige hoogtepunten uit zijn oeuvre.

(Beste Ton, het moet een merkwaardige ervaring zijn jezelf te horen bespreken in de derde persoon enkelvoud of te zien hoe je standbeeld hamerslag voor hamerslag wordt gebeiteld, maar wees gerust, want aan het slot van mijn betoog zal ik je gewoon als 'Ton' rechtstreeks aanspreken, maar ik schets eerst voor het welgezinde publiek je grote verdiensten. Welaan dan:)

Het eerste boek van Ton Lemaire, uit 1968, nog geschreven in zijn studententijd, is een kleinood, getiteld *De Tederheid*. Dit traktaat behandelt de liefde in ruimste zin. Het aangrijpingspunt is de genegenheid tussen mensen, maar de verdere toelichting plaveit tevens de weg naar liefde voor de natuur. Een belangrijk aspect van de expressie van tederheid is de huid, het raakvlak

tussen binnen en buiten, waarmee we de wereld aftasten maar die zelf ook tastbaar is. De streling betoont toenadering en respectvolle afstand tegelijk. In de tijd dat ik *De tederheid* las, studeerde ik ook op de fenomenologie van de liefde van Max Scheler (gepubliceerd in 1913). Volgens Scheler is de filosofische opvatting van de liefde te lang schatplichtig gebleven aan Plato's idee van de 'eros'. De eros maakt zich los van het lichaam om op te stijgen naar het domein van de universele ideeën. Daar tegenover plaatst Scheler – in navolging van Augustinus - de 'charitas', oftewel de ontferming over het bijzondere, lichamelijke hier en nu. Scheler acht deze laatste vorm van liefde, die juist willens en wetens afdaalt in het lichaam, de voorwaarde voor het verwerven van betrouwbare kennis. Alleen wat je omzichtig aftastend benadert, leer je in zijn zelfexpressie kennen. Deze kentheoretische ommekeer waar Scheler in zijn filosofie van de liefde de vinger op legde, vond ik bevestigd in *De Tederheid* van Ton Lemaire, maar hij maakt bovendien de doorsteek naar de natuurbeleving. In zijn eerste boeken verkent Lemaire zijn onderwerpen en beproeft hij de gepaste toonzetting. Later in zijn loopbaan keert hij ernaar terug om ze uit te werken. *De Tederheid* vormde achteraf gezien de voorbode van zijn latere boek *Met Open Zinnen*.

Na *De Tederheid* volgt eerst wat zijn bestseller zal worden in zijn schrijverscarrière: *De Filosofie van het Landschap*. In dit boek omlijnt de auteur het culturele venster waardoor wij Europeanen de natuur bekijken. Wij zien de natuur niet zomaar op haar eigen voorwaarden maar moeten in wat we menen te zien ook de sponning verdisconteren die we zelf aanbrengen. Lemaire wijdt zijn studie aan het centrale of lineaire perspectief. In de populaire opvatting geldt deze artistieke weergave van het landschap als de meest waarheidsgetrouwe representatie van de werkelijkheid. Andere vormen van weergave, zoals de antiek Egyptische en Chinese, worden doorgaans afgedaan als nog niet helemaal gelukke voorlopers. Lemaire maakt ons er echter op attent dat het lineaire perspectief helemaal niet vanzelfsprekend 'natuurlijk' is, maar dat ze eerder een specifiek cultureel regime betreft dat wordt opgelegd aan de zintuigen.

In zijn boek beschrijft hij de kwalijke gevolgen van de adoptie van deze culturele kijkwijze. Het centraal perspectief legt een assenstelsel op aan de wereld, waardoor alles wat leeft wordt gereduceerd tot meetbare objecten, waarvan de eigenschappen getalsmatig kunnen worden vastgesteld. Als je bovendien vervolgens de 3D ruimte terugbrengt tot een plat vlak, worden de weergegeven objecten in afnemende grootte gerangschikt in de richting van

een verdwijnpunt op de horizonlijn. Deze rangschikking lijkt onschuldig; we leren haar al op de basisschool. Maar deze vroeg aangeleerde werkwijze vormt ons om in een zintuiglijk niet langer betrokken toeschouwer. De toeschouwer wordt zelfs pas door dit opgelegde regime tevoorschijn geroepen en in stelling gebracht 'tegenover' het aldus geconstrueerde landschap. Lemaire laat aan de hand van schilderijen uit de Renaissance zien hoe destijds het individu werd gevormd en hoe het zich in de opkomende portretkunst opstelt tegenover de natuur, die in dezelfde beweging nog slechts dienst doet als achtergrond. Op die manier plaatst de Renaissance-burger zich buiten en boven de natuur. Dat het ook anders kan, toont Lemaire aan door het lineaire perspectief te vergelijken met de klassiek Chinese indeling van het landschap.

Er is niet veel redenerie voor nodig om te begrijpen dat de tegenwoordige milieucrisis kan worden begrepen als de wrange vrucht van het westerse culturele regime. De mens die aanvankelijk nog empathisch deel uitmaakte van de natuur wordt door toepassing van het lineaire perspectief ruggelings teruggedreven uit het tafereel en tot louter toeschouwer gemaakt. Vandaar is het maar een kleine stap naar de onbeperkte exploitatie van de aldus geobjectiveerde natuur. Gelukkig bleef Lemaire in zijn boek niet alleen rouwend stilstaan bij de moderne reductie van de natuur. Het boek eindigt met een loflied op het wandelen, op het ritueel van het dagelijkse ommetje, de ontspannen rondgang rond de eigen woonplaats, waarin de natuur op haar eigen termen wordt terug gevonden en gehonoreerd. Het thema 'wandelen', dat hier voor het eerst wordt aangeslagen zal later in meerdere daaraan gewijde boeken terugkomen.

Het volgende boek dat mij op het puntje van de stoel bracht, is *De Indiaan in ons bewustzijn* uit 1986. Ton Lemaire is vanaf zijn kindertijd gefascineerd geweest door de Amerikaanse indianen. Twee jaar na verschijnen van het boek zal Lemaire in de verhalenbundel *Binnenwegen* verslag doen van niet alleen zijn jeugdervaringen maar ook van de reis die hij maakte waarin hij de Indianenreservaten op de prairies en in hun pueblo's bezocht. Ton Lemaire heeft er een scherp oog voor dat de indiaan in de Europese cultuurgeschiedenis een bijzondere plaats inneemt, omdat hij in verschillende episoden het projectievlak was waarop de Europeaan zijn eigen verlies aan natuurbetrokkenheid projecteerde. De veranderlijke verschijningsvorm van de indiaan hangt dus samen met Europese zelfverheerlijking en zelfkritiek. Tijdens de verovering van het nieuwe continent werden de indianen zonder mededogen opgejaagd en omgebracht omdat men er slechts 'wilden' in zag,

of 'onmensen'. Maar in de 18^e eeuw kwamen allerlei berichten binnen over niet-Europese samenlevingen, al dan niet geïdealiseerd. Zulke berichten voedden de kritiek op de geborneerdheid van de burgerij in Europa. De Franse voorloper van de Romantiek, Jean Jacques Rousseau bracht een kentering teweeg in de waardering van de zogenaamd 'primitieve' voorgangers. Het munten van de term 'nobele wilde' werd weliswaar slechts apocrief aan Rousseau toegedicht, maar hij hield wel degelijk de natuurnabijheid van tribale samenlevingen als een spiegel voor aan de moderne cultuur. Het gebruik van het woord 'modern' in dezen behoeft dan wel een kleine toelichting.

Het woord 'modern' wordt tegenwoordig in het populaire spraakgebruik gebruikt voor 'actueel, eigentijds', maar in filosofische kringen bedoelt men een bepaalde stijlperiode. Het is gebruikelijk om de kunstgeschiedenis in periodes in te delen: romaans, gotisch, renaissance, barok, rococo, romantiek, neostijlen, modernisme, postmodernisme. De geschiedenis van filosofische denkstijlen loopt nagenoeg parallel hier aan. Dat betekent dat het woord 'modern' eveneens een afgebakende periode aanduidt, die nu op zijn einde loopt.

Zoals eerder toegelicht vangt het moderne denken aan bij het in stelling brengen van de individualiteit door middel van het lineaire perspectief. Rond 1600 plaatste René Descartes dit individu – dat hij als het 'cogito' aanmerkt: 'ik denk, dus ik ben' - in het centrum van de objectiverende waarheidsvinding. Daardoor neemt de mens – zoals geschetst - afstand van de natuur. Deze moderniteit bereikte twee eeuwen later haar piek tijdens de Franse Verlichting van Voltaire en Diderot, maar hun tijdgenoot Jean Jacques Rousseau zette de vooronderstellingen van het moderne denken toen al op losse schroeven.

De sleutelbegrippen van de moderniteit zijn: 'het vrije individu, de wetenschappelijke waarheidsvinding en vooruitgang'. Rousseau trok dit programma in twijfel. Het epicentrum van het moderne denken verplaatste zich vervolgens van Parijs naar Duitsland. De Duitse Romantische denkers – zoals Herder en (in meer folkloristische richting) de gebroeders Grimm - braken met de Franse pretentie van universaliteit en huldigden daarentegen juist lokale gebruiken en daarmee culturele diversiteit. Tegenover de ratio van de wetenschap werden de verbeelding en de mythe in ere hersteld. Daardoor verschenen ook de eerder verguisde tribale samenlevingen, zoals die van de indianen, maar ook de archeologisch ontdekte prehistorische beschavingen, in

een nieuw licht. Deze culturen werden voortaan juist ten voorbeeld gesteld aan de moderne cultuur.

In zijn boek *De Indiaan in ons bewustzijn* traceert Ton Lemaire de zojuist genoemde cultuuromslagen. Het is opmerkelijk dat hij duidelijk weet te maken dat het moderne denken leeft van het gemaakte onderscheid met de premoderne culturen. 'Modern' staat voor 'rationeel, seculier, vooruitstrevend', terwijl 'premodern' staat voor 'primitief, mythisch, magisch, behoudend'. Het gekke is nu, dat deze gemaakte tegenstelling – waardoor het moderne denken zich ten opzichte van het voorafgaande nadrukkelijk als anders poneert – uitsluitend een exponent is van het moderne denken zelf. Het zogenaamd anders-zijn bestaat slechts bij gratie van het gemaakte onderscheid. Sterker nog, zo laat Lemaire zien, er zit ook nog een spiegel-effect in. De door moderne denkers geportretteerde indianen zijn inmiddels zelf in de moderniteit ingelijfd en ze hebben zich intussen het op hen geprojecteerde imago eigen gemaakt. Ze hebben de benoeming 'nobeles wilde' met graagte geadopteerd. Zij poseren nu als geboren natuurbehoeders die vanuit hun traditie het volste recht hebben om onze verspilling aan de kaak te stellen. Wie echter de moeite neemt om de Indiaanse nederzettingen te gaan bekijken, ziet meteen dat de hellingen onder de pueblo's zijn bezaaid met lukraak weg geworpen bierblikjes en plastic verpakkingen die schitteren in de zon. Lemaire wijt dit echter aan de nefaste invloed van de westerse mentaliteit.

Over zulke verstrengelingen van tegenstrijdigheden zegt hij het volgende in zijn essay *'De indiaanse houding tegenover de natuur'* (opgenomen in *Binnenwegen* p. 110): "Het bewust willen herstellen van de eigen indiaanse traditie veronderstelt al een breuk in die traditie. Aangezien die breuk het gevolg is van de aanwezigheid van de leefwijze van de blanken, kan het moeilijk anders of de pogingen om de traditie te herstellen zijn eveneens door die aanwezigheid mede bepaald. Dat blijkt niet alleen daaruit dat hedendaagse Indianen gebruik maken van hetgeen de antropologie over de geschiedenis van hun cultuur te vertellen heeft, maar ook hieruit dat ze hun geschiedenis en cultuur (re)construeren ter bewuste onderscheiding van de hen omgevende Amerikaanse maatschappij. Zo zijn ze geneigd om hun eigen verleden te idealiseren en voor te stellen als een soort van Gouden Tijd, die verloren ging door de komst van de blanken, en om hun Moeder Aarde-idee te gebruiken als een soort tegen-ideologie van de industriële maatschappij." Er vindt volgens Lemaire dus een omkering plaats: de westerse projectie krijgt

een dienovereenkomstige tegenprojectie retour. Door zulke verrassende – en vaak contra-intuïtieve analyses – beklemtoont Lemaire dat hij geen conservatieve denker is die ons de indianen of de prehistorie voorhoudt als holistisch alternatief voor onze huidige tweespalt. Integendeel, als we iets kunnen leren van tribale samenlevingen is het niet hun behoudzucht en zogenaamde authenticiteit, maar eerder hun lenigheid om eclecticisch in te spelen op de uitdagingen van de huidige postmoderne globalisering.

Het internationale verkeer wemelt tegenwoordig van zulke culturele echopotjes en de roep om authenticiteit als remedie haalt niets uit want is eerder zelf deel van het probleem. Daarvoor heeft Ton Lemaire mij de ogen geopend met zijn indianenverhalen, die hij al in jaren tachtig deconstrueerde. Hij legde toen al in vergelijkend onderzoek het verband tussen verschillende cultuurvormen en hun natuurbejegening. Doordat ik daar toen aan de hand van Ton Lemaire kennis mee maakte, begrijp ik vandaag de dag de krant beter.

In mijn rede heb ik tot dusver drie thema's aangeroerd die Lemaire in zijn eerste boeken aanroerde en later uitbouwde: de lichamelijke tast als voorwaarde voor kennisverwerving (zoals verkend in *De tederheid*), het ontstaan van de moderniteit en haar afstandelijke benadering van de natuur door de artistieke toepassing van het centraal perspectief (zoals geanalyseerd in *De filosofie van het landschap*), en de etnografisch geïnformeerde kritiek op de moderniteit (zoals belicht in *De Indiaan in ons bewustzijn*). Deze drie toegangswegen tot het oeuvre veronderstellen een scherp conceptueel instrumentarium. Lemaire heeft zich te dien einde niet alleen ontwikkeld als filosoof, maar ook als cultureel antropoloog, in een nauwe conjunctie van beide disciplines. Na zijn afstuderen kreeg hij een aanstelling als universitair docent aan de Radboud Universiteit van Nijmegen. In die positie nam hij meerdere lichten studenten op sleeptouw. Al doende vulde hij zijn conceptuele gereedschapskist en kalibreerde hij zelf zijn denkinstrumenten.

In 1976 publiceerde hij *Over de waarde van culturen, een inleiding in de cultuurfilosofie*, met als ondertitel *tussen europacentrisme en relativisme*. Het boek geeft een panoramisch overzicht van cultuurtheorieën en werd in de pers aangeprezen als een naslagwerk. Tegelijkertijd toetste en woog Lemaire in dit werk de Europese cultuur en bevond deze te licht. Opnieuw rondde hij een boek af met de conclusie dat de Europese moderniteit intrinsiek natuurvijandig is en correctie behoeft door een heroriëntatie op een open zintuiglijkheid die

de basis zou moeten vormen van iedere cultuur. Deze kritische kant van zijn methoden-onderzoek mondt later in zijn loopbaan uit in de grootse cultuurkritiek in *De val van Prometheus* uit 2010. Het onderzoek naar wetenschappelijke bronnen mondde daarnaast uit in twee monografieën, een over Jean Jacques Rousseau en een over Claude Levi-Strauss, die Lemaire als zijn leermeesters beschouwt.

In de Nijmeegse jaren van onderwijs geven en schrijven zocht Lemaire tevens het maatschappelijke podium op. In de jaren tachtig roerde zich in Nederland de eerste golf milieufilosofen, aangevoerd door Wouter Achterberg en Wim Zweers. De milieufilosofie was toen nog een betrekkelijk jonge discipline. Het mondiale milieuprobleem werd voor het eerst in 1962 onder de aandacht gebracht door het boek *Silent Spring* van Rachel Carson. Vervolgens werd in 1968 de 'Club van Rome' opgericht, een groep wetenschappers die in 1972 haar alarmerende rapport *Grenzen aan de groei* uitbracht. Het rapport sloeg in als een bom. In de nasleep voegden allerlei disciplines afkomstig uit academische niches zich samen om een cultuuromslag aan te bevelen en liefst te bewerkstelligen. Bio-ethici, ecofeministen en ecotheologen, werden gerekruteerd en gemobiliseerd. Ze spanden samen om tot een begaanbare weg uit de impasse te komen. In Nederland namen Achterberg en Zweers het voortouw door de Nederlandse Vereniging voor Milieufilosofie op te richten en door in dat bestek als redacteuren achtereenvolgens drie verzamelbundels te publiceren, waarin tal van auteurs uit uiteenlopende disciplines hun pleidooien hielden. Ton Lemaire stond meteen in de voorste gelederen van dit illustere gezelschap.

Aan de eerste bundel Nederlandse milieufilosofie, getiteld *Milieucrisis en filosofie*, uit 1984, droeg Lemaire een vlammend betoog bij: 'De Indiaanse houding tegenover de natuur: Indiaanse ecologie als uitweg uit onze milieucrisis?'. De tweede bundel uit 1986 heette *Milieufilosofie tussen theorie en praktijk*. Lemaire leverde een artikel 'Een nieuw aarde: utopie en ecologie'. De beide belangrijke bijdragen aan de milieufilosofie zijn in 1988 ondergebracht in de voortreffelijke bundel *Binnenwegen, Essays en excursies*. Het artikel over 'utopie en ecologie' kondigde reeds de grote ommezwaai aan die Lemaire daarna in zijn leven zou maken.

Aan het einde van de jaren tachtig was Ton Lemaire een gevierde docent die met zijn colleges volle zalen trok. Met name de academische pikorde beviel hem steeds minder. Op zijn intellectuele status en publicatiefrequentie viel

niets aan te merken, maar hij kreeg steeds meer het gevoel dat hij te midden van de academische elite in een glazen kas leefde. Hij raakte overspannen. Hij trok zich bovendien de stelselmatige vernietiging van de bosrijke landschappen uit zijn jeugd fysiek aan. De plekken om te herbronnen werden van de aarde gewist. Hij werd er ziek van. Per slot van rekening wilde hij eindelijk de daad bij het woord voegen. Toen wenkte het ideaal van de ecotopie, de zelfvoorzienende gemeenschap die in harmonie met de natuur leeft en waarop hij juist in zijn essay 'utopie en ecologie' een lofzang had aangeheven. Hij nam – met een gunstige regeling – ontslag aan de universiteit en ging op zoek naar een plek in het zuiden van Frankrijk waar hij zijn idealen in praktijk kon brengen. De zoektocht naar al bestaande communale experimenten leverde niets levensvatbaars op, dus trok hij zich in 1990 terug op een oude uit natuursteen opgetrokken boerderij in de Dordogne om daar zelfvoorzienend te gaan leven. Hij werd in zijn zoektocht naar een geschikte afgelegen plek mede gedreven door de geluidsallergie die hem al jaren parten speelde. Hij betrok zijn eigen stee zo ver mogelijk van het geronk van motormaaiers en van over razende straaljagers. Eindelijk rust!

De landelijke kranten raakten niet uitgepraat over de filosoof die de welvaartsmaatschappij ontvluchtte. In paginagrote interviews werd de cultuurkritiek van Lemaire uitvergroot tot een hartgrondig 'nee' tegen de technologische cultuur in zijn geheel. Lemaire noemde zichzelf een 'ecologische vluchteling'. Iets van dat imago is tot op heden blijven hangen, blijktens een Volkskrant-column van 4 januari 2020 van Tommy Wieringa. Citaat: "Soms denk ik aan de filosoof die zich steeds verder uit de bewoonde wereld heeft teruggetrokken. .. Vooral in de winter vraag ik me soms af hoe het met hem gaat. De wintermaanden vallen hem zwaar, vertelde hij eens in een interview in *Vrij Nederland*, als hij niet zou schrijven zou hij eraan onderdoor gaan. Hij leeft in gezelschap van een agressief bijenvolk (veertig potten honing per jaar) en een hond op een afgelegen boerderij in de Dordogne. Toen zijn geliefde vertrok en het vliegverkeer boven zijn hoofd toenam, verhuisde hij naar een nog stillere, nog afgelegener plek in Frankrijk." Met deze uitspraken geconfronteerd spreekt Lemaire dit beeld onmiddellijk tegen. Hij is geenkluisenaar. Inderdaad ergert hij zich aan de oprukkende quads in zijn bossen en vermijdt hij zelf motorlawaai voort te brengen door het gras met de zeis te maaien, maar intussen beweegt hij zich als schrijver nog steeds in het maatschappelijke en politieke debat in Nederland en correspondeert hij met geestverwanten wereldwijd.

Het eerste boek waarmee Lemaire weer van zich liet horen, ditmaal vanuit Frankrijk, werd *Godenspijs of duivelsbrood: op het spoor van de vliegenzwam*. Hij beschrijft daarin de bijzondere plek die deze hallucinante paddenstoel in de mythen en sjamanistische rituelen van tal van culturen - vooral ook in de Europese Keltisch/Germaanse traditie - innam. Het boek gaf echter sommige recensenten de indruk dat Lemaire in de Perigord definitief met de hobbits naar elvenland was vertrokken. Lemaire sprak dat met klem tegen. Zijn boek is een wetenschappelijke studie in de 'etnomycologie' oftewel de vergelijking van premoderne en moderne culturen, in dit geval aan de hand van de paddenstoel. Hij onderzocht in deze studie de wijze waarop culturen in het verleden door de beoefening van aandachtige ontvankelijkheid een meer intieme wisselwerking met de natuur bewerkstelligden dan wij tegenwoordig hebben.

Om deze nauwelijks nog begaanbare weg weer vrij te maken schreef Lemaire vervolgens de omvangrijke studie *Met Open Zinnen* (2002). Daarin beschrijft hij hoe we onze zintuiglijkheid uit de moderne sluimer kunnen wekken om de natuur weer als nieuw te kunnen ervaren. Het wordt immers tijd dat we de samenspraak met planten en dieren leren herstellen. Dat vereist helemaal geen geleerde diepzinnigheid, integendeel! Ter illustratie citeer ik een veelzeggende passage; Lemaire knoopt hierin aan bij Nietzsche: "Nietzsche liquideert de klassieke tegenstelling tussen schijn en wezen, verschijnsel en ding-op-zich: er is alleen maar schijn en verschijning, we moeten er niets achter zoeken en ons durven overgeven aan de 'schijn' der dingen. De tegenstelling tussen oppervlak en diepte is vals; ...alle diepzinnige mensen... waarderen als het beste aan de dingen dat ze een oppervlak hebben – hun huid. De zozeer door Nietzsche bewonderde Grieken 'waren oppervlakkig uit diepte'. In zijn 'omgekeerd platonisme' verwerpt hij alle vormen van valse spiritualisering van de wereld: we hebben alleen deze en er is niets achter de zichtbare wereld te zoeken." (p. 229). Terug dus naar de huid als ontvankelijk raakvlak. Daaraan openbaren de dingen zich oppervlakkig in hun onvervreembare eigenheid. Als je de vermeende wezenlijker wereld van kernideeën achter de verschijnselen schrapt, vervalt daarmee echter nog niet de mystieke ervaring of het eeuwigheidsbeleven in de natuur. Verre van dat. Als we weer met open zinnen leren stilstaan bij de dingen, opent zich voor ons hun samenspraak, ook met ons mensen: "Mijn spreekt de blomme een tale, mij is het kruid beleefd" sprak de dichter Guido Gezelle die dezelfde weg bewandelde.

Bij de geschetste verkenning van de zinnen bleef het niet. In een groots opgezette anamnese van de technologische cultuur, met als titel *De val van Prometheus, Over de keerzijden van de vooruitgang*, uitte Ton Lemaire nog een maal zijn gram jegens de moderne consumptiemaatschappij met haar lawaaiige standaardiserende technieken. Hoort! Hoort! De biodiversiteit neemt schrikbarend af; de bio-industrie vermoordt dagelijks miljarden dieren. Niemand kijkt ervan op en wordt wakker. Wat is er mis met onze moderne cultuur? Hoe steekt de dystopie in elkaar waarin we onopgemerkt zijn verzeild? Lemaire verheft zijn stem als onheilsprofeet. Hij ziet dat als zijn taak, als een tegenprestatie voor de steun die hij uit Nederland ontving. Aan deze roeping had hij al eerder gehoor gegeven. Het eerder genoemde essay 'Een nieuwe aarde, Utopie en ecologie', dat hij schreef vlak voor de crisis die hem naar Frankrijk voerde, ving hij al zo aan: "Velen van ons weten of vermoeden dat de geavanceerde technologische samenleving geen toekomst heeft en dat ze zichzelf en de aarde dreigt te vernietigen. Er is dus een nieuwe beschaving nodig en een nieuwe verhouding tot de aarde." (*Binnenwegen*, p. 119). In *De val van Prometheus* spreekt Lemaire van onze "cancerogene cultuur" die lijdt aan een reducerende ratio en een kunstmatig opgeschroefde behoeften spiraal, resulterend in een algehele devaluatie van de dingen. Als de enig mogelijke uitweg wordt "vrijwillige eenvoud" aangeprezen en de stille herscholing van de zinnen.

Nadat Ton Lemaire dit gif afdoende uit zijn systeem had gewerkt, trad de rust in. Hij ging weer ontspannen wandelen met de hond. In de laatste twee decennia verschenen geregeld wandelboeken; daarnaast ook een prachtige boek over vogels, en een over dieren. Hij maakt zich nog wel kwaad over hoe we de dieren behandelen en uit dat ook in politieke stellingname, maar zijn boeken getuigen eerder van de liefdevolle opmerkzaamheid die hij de natuur in al haar vormen van expressie toedraagt. Zijn voorlopig laatste boek, uit 2020 heet *Met lichte tred*. Ton heeft zijn vorm gevonden. Hij is geen vrolijke auteur, die schrijft met een knipoog. Hij heeft eerder een diep besef van het tragische, maar hij maakt een ommeegang rond zijn huis en passeert daarbij deabri's waaronder de prehistorische mensen schuilen. Hij gaat er niet onder gebukt. Deze maand werd hij octogenarius, maar hij bewandelt de paden die de eerste mensen uitslepen tegenwoordig met lichte tred.

Beste Ton, we bevinden ons in Kasteel Groeneveld. Aan jou wordt vandaag de Groeneveldprijs uitgereikt. De prijs is bestemd voor "een persoon of organisatie die zich uitzonderlijk heeft ingespannen voor de bewustwording

van de betekenis van natuur en landschap voor huidige en toekomstige generaties". Als iemand deze prijs verdient en ook van harte wordt gegund, ben jij het wel. Het is in jouw geval een oeuvre prijs, zelfs een prijs voor een leven dat dienstbaar was aan de gestelde taak. In ieder geval wil ik je danken voor alles wat ik van je geleerd heb en ik weet zeker dat velen van de hier verzamelden daar uit eigen ervaring van harte mee instemmen. Proficiat!

Petran Kockelkoren, Kasteel Groeneveld, 15 okt. 2021